

POLGÁR ANIKÓ

Az önmegismerés kapujában

Kővé tud változni, vagy állóvízzé. Egy vak belső szemével is tud látni. Tudja, milyen ott állni az anyagtalan, fekete körök hullámázásának középpontjában, és süllyedni, mint egy vízbe dobott kavics. Helvi Juvonen (1919–1959), a tragikus sorsú finn költőnő versei levezetnek minket a katakombákba, de közelebb hozzák a csillagokat is. Egyszerre van bennük az élet zöldje és a halál pírja: mesés varázslat, gyermeki naivitás, filozofikus mélységek, fennkölt magaslatok, tragikus zuhanás.

Rövid élete során (nem élte meg negyvenedik születésnapját) hat verskötetete jelent meg, amelyek egyedi színeket vittek a háború utáni finn költészetbe. „Különösen korai költészete *törpefa* jellegű; van benne valami torzulás, beszűkölés, szorongatottság; lírai tájait magok, gyökerek, állóvizek, korhadó fák, baglyok, vakondok népesítik be. Ezek a lények a költő belső valóságának pontos

megfelelői” – írja Juvonenről Kai Laitinen irodalomtörténész (*A finn irodalom története*, ford. Jávorszky Béla, Budapest, Gondolat, 1981, 415.). Gombár Endre szerint Juvonen „a magányosságot, valamint az emberi-társadalmi fejlődés lehetőségei és az objektív valóság közötti riasztó ellentmondásokból fakadó szkepticizmust fogalmazta meg verseiben” (*Világirodalmi Lexikon*, 5. kötet, Budapest, Akadémiai, 1977, 831.). Jávorszky Béla tömör összefoglalójában kiemeli, hogy „Juvonen szorongásában, végletesen pesszimista szemléletében nyilvánvalóan nagy szerepe volt betegségének, amely depresszióba, majd vallásos élményekbe sodorta: vallásos hasonlatai és képei a középkori misztikusok látomásaira emlékeztetnek” (Jávorszky Béla: *A mai finn líra*, Új Írás, 1977/2, 90.).

Magyarul viszonylag kevés verse olvasható, olykor azonban egy-egy ismert versének két magyarítása is készült, izgalmas lehetőséget kínálva az összehasonlításra. *A Finn költők antológiájában* (Kozmosz Könyvek, 1973) egy határozott költői portré rajzolódik ki, néhány jellegzetes költemény révén, Károlyi Amy és Fábíán László fordításában. Képes Géza *A Kalevala és a magyar irodalom* című tanulmányába (Helikon 1961/1, 67–80.) illesztette be két Juvonen-vers magával ragadó zeneiségű magyarítását, s később a Nagyvilágban még kétszer közölt ihletett Juvonen-fordításokat (Nagyvilág 1963/10, 1448., 1967/3, 348.).

Képes különösen érzékeny Juvonen formai újításai iránt. Megfigyeli, ahogy a költő „ízekre szedi, atomizálja a szabályos kalevalai sorokat”, majd „az atomjaira szétbontott ősi formát Helvi Juvonen újra összerakja”, például az *Északi jég* (Pohjajäättä) és *A csodálatos tapír* (Merkkillinen tapiiri) című versében.

Az *Északi jég* című vers fordítását Jávorszky Béla is elkészítette (Utunk 1971/15, 9.). Az el nem olvadó északi jég, a múlhatatlan, ugyanakkor nehezen elérhető öröm metaforikus megtestesítője két vízréteg között van, mélyen alatta kiapadhatatlan vízer ered, fölötte pedig áttetsző forrás csillog. Látni lehet ugyan, de megérintésétől a jéghideg forrásvíz elriaszt. Míg Jávorszky fordítása nyelvtanilag szorosabban kötődik az eredetihez, Képes Géza inkább a verstani és retorikai szerkezetek felépítésére ügyel, néha túl is hangsúlyozva a kalevalai kötődést. Az első sorba az alliteráció miatt iktatja be az örök jelzőt („Örömem örök északi jég”), Jávorszkyknál ez a sor bővítmény nélkül jelenik meg: „Örömöm: északi jég” („Iloni on pohjajäättä”). Képes Géza fordításában a szabad versben itt-ott egy-egy kötött versforma töredékét észleljük, mintha a költészeti hagyomány lenne az a vízréteg alatti, megérinthetetlen jég, melyben a modern vers, mint egy tükörben, saját arcát nézegeti.

A *csodálatos tapírban* (Merkkillinen tapiiri) a szabályos kalevalai sorok folyását rövidebb, szabálytalan sorok törik meg, egyrészt modernizálva, másrészt humorossá téve a megszokott formát. Képes Géza lendületes fordítása egyszerre mágikus és vidám, egyszerre ősi és modern. A műben a szavaknak varázserőjük van, mint a *Kalevalában*. A titkos, mitikus tartalmakat egy fa gyökerei alá rejtett piros kő jelképezi, melynek csak a Borneóban élő, a fát kerülgető csodálatos tapír tudja a lelőhelyét. Pókos Edit megfigyelése szerint a versben a szigetmotívum „az éneklés, a költői teremtés problematikájának szimbólumaként él tovább abszurd humorba olvasztva” (*A boldogok szigete szimbólum a Tulenkantajat nemzedék értelmezésében*, Filológiai Közöny 1972/3–4, 431.). A „Borneóban, Borneóban, / barna erdő belsejében” elrejtett, csak varázslással előhozható, inkább csak sejthető, mint érzékelhető kő is a szunnyadó, megtalált, de meg mégsem élt boldogságot jelképezheti, mint az el nem olvadó, de meg nem tapintható északi jég. Az áttetsző, színtelen hideggel szemben *A csodálatos tapírban* a színek uralkodnak, s ezek jelenlétét Képes Géza fordítása még fel is erősíti. Nála nemcsak a kő piros („kivi punainen” – „egy szép piros kő”), hanem az alliteráció kedvéért színt kap az erdő is: a „barna erdő belsejében” a finn „sademetsän sydämessä” (az esőerdő szívében) megfelelője. Az alliteráció kedvéért lesz az ág jelzője a „gyér” – a vers adott pontján az eredetiben paralel szerkezet található, jelzők nélkül: „oksan alla, juuren alla” (ág alatt, gyökér alatt). Képesnek ahhoz, hogy a paralelizmust, a ritmust is megőrizze, be kell iktatnia egy-egy szótagú jelzőt: „gyér ág alatt, gyökér alatt”, így egy felettébb lendületes sort kaptunk, bár ha magunk elé képzeljük a burjánzó borneói erdőt, ebben a kontextusban a „gyér” jelzőt jelentését tekintve kicsit furcsállhatjuk.

A mesemotívumok, a természeti elemek, a finom humor, a groteszk látásmód jelen van Juvonen több más versében és kisprózáiban is. Olykor a költő verseiből is egy-egy mesefigura lép elénk, például a híres *Aranykabát király* (Kuningas Kultatakki), akinek alakja egyszerre gyermeki és tragikus. Az *Aranykabát királyt* Fábián László fordításában olvashatjuk, Képes Géza – aki ezt a verset sajnos nem fordította le – az *Aranyekés király* címet javasolta. A meseszerűséggel egyedi módon szövődik össze a biblikusság. A versben Krisztus keresztire feszítésének története kerül a játszótér kulisszái közé:

„Leikkikentällä, keinulaudalla seisoo kuningas Kultatakki.” (A játszótéren a laphintán áll Aranykabát király.) Fábián László kissé felületes fordításában: „A játszótéren a hintán / ül a Kabát király.” (*Finn költők antológiája*, Budapest, Kozmosz Könyvek, 1973, 390.). A laphintán állva egyensúlyozó Aranykabát király ég és föld között van, mindkettőhöz egyformán közel. Ő a hinta győztese: „keinulaudan voittaja, / sillä paenneet ovat kentältä toiset lapset, / yksinäisyden voittaja, / sillä toiset ovat paenneet” (a hinta győztese, / mert a többi gyerek elmenekült a térről, / a magány győztese, / mert a többiek elmenekültek). Fábián László fordításából ezen a ponton sajnos két sor kimaradt, nála csak ennyi szerepel: „...a hinta győztese. / Mert hogy mások elmenekültek.”

Egyrészt megsajnáljuk a magára maradt Aranykabát királyt, hiszen mintha a magányos Krisztust látnánk az Olajfák hegyén, akit elhagytak a tanítványok, másrészt van ebben, a játszótér kisajátításában valami visszatetsző, valami riasztó. „Oikealla ja vasemalla keinuu tyhjä / rautaisten ketjujen varassa.” (Jobbra és balra hintázik a semmi / vasláncokba kapaszkodva.) Fábián Lászlónál ezeknek a soroknak a költőisége elveszik: „Jobbján és balján üres a hinta, / vaslánc óvja őt.”

Mirkka Rekola 1982-ben íródott esszéjében az Aranykabát király egy sárga esőkabátos kisgyerekké lényegül át, aki megszerzi a középső hintát, aki ingamozgásban van ég és föld között, még a két lator sincs a láthatáron, jobbján és balján üres a hinta. Most már övé a világ. (Mirkka Rekola: *Muistinaaruus*, Helsinki, WSOY, 2000, 44.). De ahogy a vers mottójaként megadott bibliai idézet kérdezi (a *Finn költők antológiájából*, feltehetőleg ideológiai okokból, ez a mottó elmaradt): „Mert mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri, lelkében pedig kárt vall? Vagy mit adhat az ember váltságdíjúl a lelkéért?” (Máté 16,26).

Juvonen 1951 kora tavaszán Rómába és Firenzébe utazott: egyik meséjében ebből az élményből táplálkozva a Scandinavia–Helvetia Express az Alpokban fűrt alagúton átszáguldo táltos lóvá változik. Itáliai útja során feljegyzéseket, jegyzeteket, rövid prózaverseket írt, ezek közé tartozik az itt közölt Pincio című vers. Juvonen prózaverseit meséinek és lírai hangú úti feljegyzéseinek gyűjteményében olvashatjuk, melyet Mirkka Rekola költőné szerkesztett egy posztumusz kötetbe *Pikku karhun talviunet (A kis bocsk téli álma)*, 1974) címmel.

A költőné összegyűjtött műveit, verseit, prózáit, esszéit, műfordításait és az életmű legfontosabb méltatásait a WSOY Kiadó *Aukea ei koskaan metsään ovi* (Kapu az erdőbe nem nyílik soha) címmel rendezte egy kötetbe s jelentette meg 2009-ben. A kötet címe a *Medve (Karhu)* című vers egy jellegzetes sora, arra a rab medvére célozva, aki az emberek közé kerülve, övétől elzárva szorongva tapasztalja, hogy számára nem nyílik többé az erdőbe, régi életébe visszavezető kapu. A medvéről szóló verset magyarul a *Finn költők antológiájában*, Károlyi Amy ihletett fordításában olvashatjuk.

A bezártság és kinyitódás ellentéte Juvonen költészetének egyik alapmotívuma. A maga világába van zárva az itt közölt *Vak (Sokea)* című vers főszereplője is, aki egy felülről irányító erő hatására kerül ebbe a földi létbe, akár a vízbe az eldobott kő. A kő eltűnik ugyan, de láthatóvá lesznek s egyre nagyobbra nőnek a kifelé hullámzó koncentrikus körök, melyekben a végletes zártság helyett a világra nyitódás van. Magába van zárva az állóvíz is (Seisova vesi), a folyton mozgásban lévő folyóval ellentétben mindig egy helyben marad, s a sok lerakódástól egyre zavarosabb, egyre mocsarasabb lesz. A tóparti fák, a madarak jelenléte ellenére idillről szó sincs: az elzártság nem a külvilág tel-

jes kirekesztése, a kommunikáció csatornáit nyitva állnak, a levegő szállítja a hangokat, ám a magány fájdalmát ezek sem oldják, hiszen a póling rikoltása gyötrő, szívbemarkoló.

Véglegesen bezártnak tűnik a katakombákba úzó világ is (Üldözöttek – Vainotut című vers), ám a képzelet lámpája bevilágíthat a katakombák mélyére, s a sötétből, a mélyből is származhat ragyogás. Az ember vándorol, valamit keres (*Keskeny kapu – Ahdas portti* című vers), s végül fáradtan abban sem lehet biztos, hogy elért valahová: az élettér egyre szűkül, de ha eljutunk az önmegismerés, az én kapujáig, meg kell próbálnunk bejutni rajta, bármilyen szűk is a hely, bármennyi is az akadály.

HELVI JUVONEN

A vak

Úgy van ő itt, a földre vetetten, mint a vízbe
dobott kő,
s egyre hullámszerűen kifelé a sötét,
koncentrikus körök.
Üresek a szemek, árnyék lakik bennük,
árnyéka mindennek,
ami formává lesz, ami alakot ölt.
Középről egyre távolabb vezetnek a léptek,
már messziről érződik a jelenléte
annak, aki jön.
Élővé születik a tárgy, az anyag,
s a valóság, az ujjhegyekkel látott,
átváltozik. Az árnyék legmélye
nyitva áll.
A sötétben virulnak, megnőnek a dolgok,
burjánzó színekavalkád,
fény gyúl,
a napnál ragyogóbb.

A kifelé hullámszerű sötét, koncentrikus
körök: befelé mélyülnek el.
Egy fekete fa jön szembe.
A kéregek a kézzel érintett felülete, az ág, a levél
lélekben a fa lelkévé lesznek.
Újdonatújak lények lépnek be a körbe.
Így törekszik valamennyi gyűrű
az utolsó ív felé.
Az anyagtalán kör mindent egybeolvaszt.
A pontjaiban ott a dolgok kezdete,
a sugarai csatornák a vágyakozás felé.
A körgyűrűn a fának, az állatnak a magva,
az emberről alkotott idea.

Állóvíz

Állóvíz vagyok,
nincs folyómeder, mely magamtól elterel.
Egyre zavarosabb:
a nedves zombék, a gőzölgő mocsár benyel.

Meredek partjaim
törpenyí fákat, csak törpefát nevelnek.
Szegényes ágakon
ezüstszerű, dalos madarak nem ülnek.

Pici, rozsdasárga
baglyok zihálnak erre egyre.
Hosszúcsőrű póling
rikoltó hangja mar szívembe.

Élet

Eljön egyszer
az az ünnepi pillanat,
mikor tovább már
nem osztódhat
a késlekedő, hűvös kékség,
megemelkedik az ég,
mint egy serleg pereme,
valamennyi ablaktáblában
cserélődnek az arcok.

Jóllakottan

Hallgasd csak: múlt éjjel,
 mikor nem tudtam elaludni,
 ki tudja, talán kissé éhes is voltam
 s egy picit magányos,
 teljesen meggondolatlanul
 megnyaltam az éjszakai eget,
 s befaltam néhány csillagot.
 Sokáig aludtam aztán.

S még most is így vagyok
 elcsendesedve, álommal lakottan.

Pincio

Novemberben az ember lelke összezsugorodik, télen alszik, rémálmai vannak, olyankor az örömtelen test megteszi, amit tud ezeken a rövid, szürke napokon. De gondolj arra, hogy április elején valaki megtalálja majd az első tavaszi májvirágot. Hát nem csodálatos? Megtalálni egy májvirágot egy ilyen tél után. Neked is hihetetlennek tűnik? S a tengerről leolvad a jég. Hamarosan eljön az idő, amikor csokornyit lesz a virág. Vadvirágok, melyeket a tavasz jeleként vihetünk el valakinek, ha van kinek.

Szelet hoztam

Szelet hoztam és őszt,
 érlelődést és nyugalmat.
 Az élet zöldjét hoztam és a halál pírját
 ugyanarról a fáról,
 egy dalt, melyet nem aggaszt, hogy a fagy közel.

Üldözöttek

A katakombákba űzöttek
talán egyszer feljönnek a fényre.
A föld alá zavartak
talán a föld alatt maradnak,
csontokként alszanak és ragyognak.

Talán eljönnek egyszer,
emberekké növekedve,
és fényt hoznak, még több ragyogást.

S így szólnak egymáshoz:
Ezt készítették ők
évszázadokon keresztül.

A kezemben katakombalámpa.
Fényt ad.
Még több ragyogást.

Keskeny kapu

Én, elfáradt vándor,
elértem-e valahová, vagy nem értem el
itt, ahol a szem nélküli fák
életterükért harcolnak,
koronájukban a gyűlölet szeleinek dala.

Elértem-e valahová, vagy nem értem el?
Csak az én keskeny kapuja elé.

POLGÁR ANIKÓ fordításai